

طراحی الگوی نهاد مردمی مبتنی بر منظومه فکری حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

سید محمدرضا حسینی نژاد ماهانی^{۱*}
رضا هویدا^۲

چکیده

هدف: نهادسازی در اسلام همواره متکی به مردم و برخاسته از اراده و آراء توده مردم است و طبعاً راز ماندگاری حکومت‌ها و نهادها، در مردم‌سالاری و ایستادگی مردم پای تشکیلات و نهادهاست که این مهم از رهگذر استقرار نهادی مردمی که بر الگویی جامع و تجربه شده ابتناء یافته است، امکان‌پذیر است. از این رو پژوهش حاضر به دنبال شناسایی الگویی برای استقرار نهادی مردمی در منظومه فکری حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است که ده‌ها سال نقش هدایت و راهبری یکی از بزرگترین و مردمی‌ترین حکومت‌های دوران معاصر را برعهده داشته‌اند انجام شده است.

روش‌شناسی پژوهش: بدین منظور از روش «نظریه‌پردازی داده‌بنیاد» و تمام‌خوانی ۲۱۳۲ سند که جملگی متناسب به معظمله بوده است استفاده شده است.

یافته‌ها: مدل مفهومی جامعی از یک نهاد مردمی متشکل از یک پدیده محوری با عنوان «مردمی‌بودن» با ۴ مقوله اصلی ویژگی‌ها، مصادیق، ماهیت و عرصه‌ها و ۲۴ عامل علی و زمینه‌ای مانند «عدالت‌طلبی» و «آرمان-گرایی»، ۸ عنصر تقویت‌کننده از جمله «اتحاد ملی» و «باور به مردم»، ۱۱ عنصر تضعیف‌کننده مانند «نگاه از بالا به پایین» و «مردم‌ستیزی»، ۱۷ اثر و پیامد از جمله «نصرت الهی» و «سرافرازی ملت» و ۶ آرمان و هدف غایی از جمله «حکومت صالحان» و «استقرار ارزش‌های الهی و اسلامی» مبتنی بر اندیشه نورانی مقام معظم رهبری شناسایی و ارائه شده است.

نتیجه‌گیری: نهاد مردمی در هندسه فکری مقام معظم رهبری از نقش محوری مردم و مردم‌داری در تشکیل، اداره و تعالی آن حکایت دارد به نحوی که علاوه بر برخورداری هر یک از مؤلفه‌های بالا بر جهان بینی الهی و اسلامی ابتناء یافته است.

کلیدواژه‌ها: نهاد مردمی، الگو، نظریه‌پردازی داده بنیاد، منطق فازی، حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

Email: seyed.31388@gmail.com

۱- دانشجوی دکترای مدیریت آموزشی دانشگاه اصفهان
(نویسنده مسئول)

Email: r.hoveida@edu.ui.ac.ir

۲- دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۶

مقدمه

عنصر حیاتی در تشکیل هر اجتماعی از یک خانواده کوچک دو نفری گرفته تا سازمان‌ها و تشکیلات چند هزار نفری و حتی حکومت‌های چند میلیون نفری، چیزی جز آحاد بشر و مردم نیست. هر گاه مردم یا به تعبیری ملت‌ها در جوامع و تشکیلات بشری به فراموشی سپرده شوند و یا در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرا به‌عنوان ربات‌های بدون فکر و تحلیل در نظر گرفته شوند دیگر نمی‌توان آینده آن تشکیلات را برخاسته از اراده مردم در نظر گرفت و یا از آن مجموعه‌ها با عنوان تشکیلات یا نهاد مردمی یاد کرد. بررسی تمدن‌ها، حکومت‌ها و دولت‌ها در طول تاریخ از حکمرانی مردم بر مردم در یونان باستان گرفته تا دموکراسی هزاره سوم، نشان می‌دهد که مردم همواره به‌عنوان عنصر محوری در تشکیل حکومت‌ها و انقلاب‌ها نقش داشته‌اند. حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در اوایل دوران رهبری خود در خطبه‌های نماز جمعه تهران در این خصوص می‌فرماید: «انقلاب‌ها، همیشه در همه جای دنیا به دست مردم به وجود آمده‌اند؛ اما بعد از آنکه به پیروزی رسیده یا در آستانه‌ی پیروزی قرار گرفته، احزاب یا حزب جای انقلاب و مردم را گرفته است و مردم کنار رفته‌اند. مثل کشورهای کمونیستی و سوسیالیستی دنیا که نظام‌های خیلی از آنها، با یک انقلاب به وجود آمده بود و مردم در آن نقش داشتند و به گروه انقلابی و مبارز مردم کمک کرده بودند؛ اما در همه‌ی این کشورها، به مجرد اینکه انقلاب به پیروزی نزدیک شد یا به پیروزی رسید، مردم دیگر هیچ کاره شدند و حزب همه کاره شد. حزب کمونیست یا هر اسم دیگری که برای حزب حاکم داشتند، هر کاری که خواست بکند، به نام مردم کرد، اما مردم در هیچ کار نقش نداشتند؛ همان مردمی که به خیابان‌ها آمده بودند، یا به نحوی از انحا مبارزه کرده بودند، یا مثلاً از گروه مبارز پشتیبانی کرده بودند. مردم، حتی این حق را نداشتند که یک نماینده به مجلس قانون‌گذاری بفرستند. در هیچ کدام از این کشورها که به اصطلاح کنگره‌های ملی دارند و همان مجالس قانون‌گذاری آنهاست، نمایندگان مردم حضور ندارند! اصلاً مردم هیچ نقشی نداشتند. این، چیز خیلی عجیبی است. اما همین چیز عجیب، همه جای دنیا بود» (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران، ۱۳۹۰/۰۲/۰۸).

این پدیده که چرا هر زمان حرکت‌های ناب مردمی در اقصی نقاط جهان شکل گرفت و نهالی نو پا از حکومت‌ها و تشکیلات مردمی به ثمر نشست، بلافاصله دچار آفت، انحراف و یا انحلال شد، به آسیب شناسی عمیق و پژوهش‌های جامعه‌شناسانه نیاز دارد که باید توسط محققان علم مدیریت و جامعه‌شناسی مورد بررسی قرار گیرد، اما آنچه که در عصر حاضر دنیا را شگفت زده کرده است و توانسته خط بطلانی بر این تفکر بکشد پدیده‌ای است با عنوان «انقلاب اسلامی ایران» که امروز در حالی دهه پنجم حیات خود را سپری می‌کند که با عبور از چالش‌های فراوان و دستیابی به پیشرفت‌های خیره‌کننده، گام جدیدی در مسیر تحقق آرمان بزرگ خود یعنی ایجاد تمدن نوین اسلامی را تجربه می‌کند. حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب می‌فرماید: «انقلاب پُر شکوه ملت ایران که بزرگ‌ترین و مردمی‌ترین انقلاب عصر جدید است، تنها انقلابی است که یک چله‌ی پُر افتخار را بدون خیانت به آرمان‌هایش پشت سر نهاده و در برابر همه‌ی وسوسه‌هایی که غیر قابل مقاومت به نظر

می‌رسیدند، از کرامت خود و اصالت شعارهایش صیانت کرده و اینک وارد دومین مرحله‌ی خود سازی و جامعه‌پردازی و تمدن سازی شده است». ایشان در سال ۱۳۹۰ در دیدار جمعی از دانشجویان در زمینه مردمی بودن انقلاب اسلامی می‌فرمایند: «انقلاب اسلامی یک استثنا است. انقلاب اسلامی حرکتی بود که با اهداف مشخصی به وجود آمد ... مردمی بودن، متکی به ایمان مردم، عقاید مردم و انگیزه‌های مردمی و عواطف مردمی، جزو پایه‌های اصلی انقلاب است. این خط ادامه پیدا کرده؛ این خط انحراف پیدا نکرده، این خط زاویه نخورده» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۲۰۱۱/۰۸/۱۰).

بنابراین اگر بخواهیم چگونگی پایداری حکومت‌ها و تشکیلات را نسبت به خاستگاه‌های اصیل مردمی، مورد مطالعه قرار دهیم و عوامل مؤثر این ماندگاری را استخراج نموده و به طراحی الگویی برای ابتدای نهادی مردمی بپردازیم، باید این مهم را از منظر صاحب‌نظران و حکمرانانی مورد بررسی قرار دهیم که نه تنها نسبت به اهمیت حضور مستمر و ماندگار مردم در تشکیلات، واقف هستند بلکه خود در رأس تشکیلات، مسئولیت مدیریت و راهبری کلان این گونه حرکت‌ها را بر عهده داشته‌اند. از این رو پژوهش حاضر به دنبال بررسی ابعاد مختلف «مردمی بودن» تشکیلات و حکومت‌ها در اندیشه نورانی حضرت‌آیت الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) است که بیش از ۳۰ سال به هدایت و راهبری یکی از بزرگترین و مردمی‌ترین حکومت‌های انقلابی در صحنه و میدان عمل پرداخته‌اند؛ تا از رهگذر این مطالعه و بررسی، به الگویی جامع برای یک نهاد مردمی در منظومه فکری معظم‌له نائل شود.

نهاد سازی

نهاد، نظام سازمان یافته و پایداری از الگوهای اجتماعی است که رفتارهای تأیید شده و یکنواختی را در جهت برآورده ساختن نیازهای بنیادین جامعه ایجاد می‌کند (بروس^۱، ۱۹۹۳) و نهادی شدن، فرآیند رشد ارگانیکی است که در آن سازمان‌ها با تلاش‌های گروه‌های درونی و ارزش‌های جامعه بیرونی سازگار می‌شوند (پرو^۲، ۱۹۸۶). آنچه که در تشکیل نهادها مشخص است غلبه مؤلفه‌های درونی بر عوامل مؤثر بیرونی است به نحوی که نخبگانی که در فرآیندی آگاهانه اقدام به نهاد سازی می‌نمایند با استفاده از ارزش‌ها و هنجارهای موجود در لایه‌های درونی جامعه که غالباً توسط دستگاه حاکم مورد بی‌مهری و یا هجمه قرار گرفته‌اند، تلاش می‌کنند با رویکردی از پایین، به احیای خواست درونی جامعه از طریق رویه‌سازی و تشکیل قلمروهای ساختارمند اجتماعی و سیاسی بپردازند. بنابراین علی‌رغم نقش بی‌بدیل نخبگان در فرآیند نهاد سازی آنچه که به‌عنوان درون مایه و محور اصلی این حرکت نقش آفرینی می‌کند حمایت اکثریت جامعه و حضور و مشارکت توده مردم در جریان نهاد سازی است. در جوامع اسلامی نیز حکومت همانند دیگر جوامع بشری، نه تنها بیانگر وجود مجموعه‌ای از نهادها است، بلکه حاکی از وجود نگرش‌ها و شیوه‌های خاصی از اعمال

1. Brouse

2. Perrow

و رفتار است که منحصرأً مدنیت اسلامی خوانده شده و در واقع، جزئی از تمدن اسلامی محسوب می‌شود (فیرحی، ۲۰۱۵). بنابراین دولت‌سازی و نهاد‌سازی در فرهنگ و تمدن اسلامی، نه امری تصادفی و نه سازمانی انفعالی و بی‌طرف است که بتوان آن را نادیده گرفت؛ بلکه دارای مختصات و ویژگی‌های منحصر به فردی است که هر چند به تدریج و در طول زمان شکل گرفته است، اما فهم کامل شکل و ساخت آن، نیازمند درک نظریه‌های فقهی و کلامی است که این دولت‌ها بر آن استوار شده‌اند (طاهری خسروشاهی به نقل از فیرحی، ۲۰۲۰: ۲۳۷). یکی از مظاهر عینی تشکیل حکومت اسلامی و نهاد‌سازی مبتنی بر دین، انقلاب شکوهمند اسلامی ایران است؛ پیروزی انقلاب اسلامی مبین ظهور و غلبه باوری جدید در صحنه سیاسی و اجتماعی به شمار می‌رود که در این باور، ارزش‌ها، هنجارها و علائمی مطلوب انسان‌ها بودند که تحقق آنها مستلزم ساختاری نوین و مغایر با ساختار پیشین حاکم بود (فروزنده و همکاران، ۲۰۲۰: ۱۵۷). در هر انقلابی مقوله نهاد‌سازی در آن انقلاب است که می‌تواند در تثبیت و استقرار نظام جدید نقش اساسی ایفا نماید. از همین رو پس از انقلاب اسلامی به سرعت شاهد تأسیس نهادهای انقلابی به فرمان رهبر انقلاب هستیم، به نحوی که از فردای پیروزی انقلاب، یعنی بیست و سوم بهمن ماه سال ۵۷، اولین نهاد انقلابی با عنوان «کمیته انقلاب اسلامی» به فرمان رهبر انقلاب تأسیس شد که وظیفه‌اش تأمین و حفظ امنیت بود. پس از آن و بر اساس نیازها و ضرورت‌ها، نهادهای انقلابی دیگری به وجود آمدند (عیوضی، ۱۳۸۸). نهاد‌سازی در جمهوری اسلامی ایران در راستای طراحی یک نظام سیاسی کارآمد صورت پذیرفته است و همین امر تا حدود زیادی مشکلات اساسی ناشی از فروپاشی نظام پیشین را از میان برداشته و باعث تحکیم نظام جمهوری اسلامی ایران شده است (اشرفی، ۲۰۲۰: ۳۹). تجربه بیش از چهل ساله انقلاب اسلامی به‌عنوان یک نهاد کلان که از اراده ملی و حرکت توده مردم برخاسته است نشان می‌دهد که انعطاف‌پذیری، انطباق‌پذیری با تحولات، تکیه بر ارزش‌های غالب جامعه و روز به روز نوآندگی به‌عنوان ویژگی‌های ذاتی نهاد انقلاب اسلامی توانسته است یک الگوی جدید و کارآمد از تشکیل و اداره حکومت مردم بر مردم مبتنی بر ارزش‌های دینی و اسلامی را به نمایش بگذارد.

نقش مردم در نهاد اسلامی

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد توده مردم در تشکیل نهادها و تشکیلات حکومتی نقش محوری ایفا می‌کنند، چنان‌که در حکومت اسلامی، استقرار و استمرار حکومت و تشکیل نهادهای اسلامی منوط به حضور، مشارکت و رضایت مردم است چنان‌که امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام نقش مردم در حکومت را ایجاد، ابقایی و اصلاحی می‌داند؛ یعنی تحقق حکومت، صلاح و سامان آن و پا بر جایی و سیر به سوی اهداف آن به مردم وابسته است. ایشان در خطبه ۲۱۶ نهج‌البلاغه در زمینه نقش مردم در نهاد‌سازی و تشکیل حکومت می‌فرمایند: «و لا تَصْلُحُ الْوَلَا اِلَّا بِاسْتِقَامَةِ الْمَرْعِيَّةِ، وَوَلَا يَتَّوَكَّلُ عَلَيْهَا اِلَّا بِمُؤْتَمِنَةٍ» (و لا تصحح الا باستقامة المرعية، ولا يتوكل عليها الا بمؤمنين) (نمی‌آورد مگر به پایداری و پشتیبانی مردم از آن). حضرت علی علیه‌السلام اراده مردم و خواست آحاد جامعه را شرط لازم برای ورود به عرصه رهبری و نهاد‌سازی و راه‌اندازی تشکیلات حکومتی می‌داند؛

حضرت با استناد به فرمایش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطاب به خودشان می فرماید: «یا ابنِ اَبی طالبٍ لَکَ وِلاءُ اُمَّتِی فَاِنَّ وِلاوَتَکَ فِی عَافِیَهِ وَاَجْمَعُوا عَلَیْکَ بِالرِّضَا فَقَمُّ بِاَمْرِهِمْ، وَ اِنْ اَخْتَلَفُوا عَلَیْکَ فَدَعُهُمْ وَ مَا هُمْ فِیهِ؛ ای پسر ابیطالب! ولایت بر امت من برای تو است؛ پس اگر در سلامتی (و آرامش) به ولایت تو راضی شدند و بر تو اجماع کردند، به امور آنان قیام کن؛ و اگر بر تو اختلاف کردند، پس آنان را به خودشان واگذار کن، تا خداوند برای تو راه خروجی قرار دهد» (ابن طاووس، ۲۰۰۸). از دیدگاه شیعه بعد از رحلت پیامبر صلی الله علیه و آله مشروعیت حکومت از طریق نصب الهی است و مردم در عینیت بخشی و عملی شدن حکومت نقش دارند. بدین رو، حضرت علی در خطبه ۲۷ نهج البلاغه به این نکته اشاره می کند که «لَا رَأَیَ لِمَنْ لَا یَطَاعُ» که ناظر به نقش مردم در پیدایی و تثبیت حکومت الهی است. بر همین اساس حضرت امام خمینی (ره) به عنوان معمار کبیر انقلاب اسلامی و احیاگر تفکر حکومت شیعی در عصر حاضر، با تکیه بر این باور که چون آحاد جامعه ایرانی مسلمان هستند و پیروی از ارزش‌ها، باورها و گرایش‌های توده مردم در نهاد سازی ضرورت دارد، جمهوری اسلامی ایران را در چارچوب مردم سالاری دینی، پی‌ریزی و مستقر نمود.

نقش و جایگاه مردم در اندیشه حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله العالی)

مردم در اندیشه مقام معظم رهبری نقش تکیه‌گاهی را دارند که هر نهاد یا تشکیلاتی برای حفظ بقای خود باید به آن تکیه بزند. معظم له حکومت دینی را منبعث از خواست و اراده مردم می‌داند تا جایی که اگر این اراده مردمی وجود نداشته باشد اصلاً حکومتی تشکیل نخواهد شد. ایشان در سال ۱۹۹۹ در جلسه پرسش و پاسخ با مدیران و سر دبیران نشریات دانشجویی در پاسخ به سؤالی که از سوی یکی از دانشجویان اینچنین مطرح شد «مردم در اندیشه حضرت تعالی چه جایگاهی دارند؟» پاسخ دادند که: «این که سؤال کردید مردم در ذهن ما کجا هستند؛ به نظر ما مردم اصل قضایا و همه کاره هستند. در تفکر اسلامی و برداشت اسلامی، اندیشه‌ی خدا محوری با اندیشه‌ی مردم محوری هیچ منافاتی ندارد؛ اینها بر روی هم قرار می‌گیرند. اولاً تا مردم متدین و معتقد به دینی نباشند، حکومت دینی در آن کشور اصلاً به وجود نمی‌آید و جامعه‌ی دینی شکل نمی‌گیرد. بنابراین، وجود حکومت دینی در یک کشور، به معنای تدین مردم است؛ یعنی مردم این حکومت را خواستند، تا این حکومت بیاید. وقتی که ما می‌گوییم حکومت دینی که جمهوری اسلامی هم بر اساس احکام و تعالیم الهی است آیا معنایش این است که مردم هیچ کاره‌اند؟ نه. اگر مردم با حاکمی بیعت نکنند و او را نخواهند و لو امیرالمؤمنین علیه السلام باشد او سر کار خواهد آمد؟ در جمهوری اسلامی که نقش مردم واضح است. در تفکر دینی، اساس حاکمیت دین و نفوذ دین و قدرت دین، در اعمال آن روش‌های خودش برای رسیدن به اهدافش به چیست؟ تکیه‌ی اصلی به چیست؟ به مردم است. تا مردم نخواهند، تا ایمان نداشته باشند، تا اعتقاد نداشته باشند، مگر می‌شود؟ پیامبر را اگر مردم مدینه نمی‌خواستند و در انتظار او نمی‌نشستند و بارها سراغش نمی‌رفتند، مگر به مدینه می‌آمد و جامعه‌ی مدنی تشکیل می‌شد؟ پیامبر که

با شمشیر نرفت مدینه را بگیرد» (بیانات در جلسه پرسش و پاسخ با مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی، ۱۹۹۹/۲/۲۳).

حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی) از نقش مردم در تحقق اهداف جوامع و تشکیلات به‌عنوان نقش معیار تعبیر می‌کنند و هر گونه تحول، تغییر و توفیق را به مردم گره زده و می‌فرمایند: «مسئله‌ی اصلی ما، مسئله‌ی مردم است؛ حضور مردم، میل مردم، اراده‌ی مردم، عزم راسخ مردم، این را باید عرض کنیم؛ در همه‌ی تحولات و جنبش‌های گوناگون اجتماعی بزرگ، نقش مردم، نقش معیار است. یعنی گسترش یک تحول، گسترش یک فکر، گسترش نفوذ یک مصلح اجتماعی، وابسته‌ی به این است که با مردم چقدر ارتباط داشته باشد. هر چه ارتباط او و آن جریان و آن جنبش و آن تحول با مردم بیشتر باشد، امکان موفقیت او بیشتر است؛ اگر از مردم منقطع شد، دیری نخواهد پایید، کاری نخواهد کرد» (بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه، ۲۰۱۱/۱۰/۱۲). مردم فارغ از نقش حیاتی که در تشکیل حکومت‌ها و نهادها دارند در ادامه حرکت و استمرار حکومت نیز از نقشی محوری برخوردارند تا جایی که هر گاه بین حکومت و مردم جدایی رخ دهد و ملت دستگاه حاکم و سیاست‌های جاری را مخالف نظرات و آراء خود ببینند، از آن نهاد مردمی غیر از پوسته و ظاهر چیز دیگری نخواهد ماند و این تشکیلات ظاهری دیر یا زود دچار اضمحلال شده و نابود خواهد شد. امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در ضرورت حضور مستمر مردم برای ابقاء و ماندگاری حکومت می‌فرمایند: «ادعا شده بود که حکومت شوروی یک حکومت مردمی است، حکومت توده‌ای است، سوسیالیست است؛ حکومت توده‌ای مردمی متکی به حرکت مردم و متعهد به نیازهای مردم؛ این از همان سال‌های اول نقض شد ... بعد از سقوط شوروی بود که خیلی چیزها معلوم شد، که چه کارهایی می‌کردند، چه محدودیت‌هایی بوده. ادبیاتی که آفریده شد، نشان‌دهنده‌ی سختی زندگی مردم در دوران حکومت شوروی بوده. یعنی انقلاب به کلی از اول زاویه پیدا کرد؛ نه اینکه استمرار پیدا نکرد، اصلاً به وعده‌های اولیه عمل نشد» (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۲۰۱۱/۰۸/۱۰).

پیشینه پژوهش

لطف‌الله فروزنده و همکارانش در سال ۲۰۲۰ با هدف ارائه الگوی نهاد سازی در انقلاب اسلامی بر اساس گفتمان امام و رهبری به تحلیل محتوای بیانات امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) پرداخته‌اند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که از مجموع ۸ دکترین، ۱۰ راهبرد و ۲۰ سیاست استخراج شده از منظومه فکری امامین انقلاب اسلامی تنها یک دکترین با عنوان «مردمی کردن دفاع از انقلاب و حفظ نظام» و یک راهبرد با عنوان «حفظ حقوق و حرمت شهروندان» و سه سیاست با عناوین «کمک به استقرار حکومت مردمی»، «توانمند سازی اقتصادی خانواده شهدا و مستضعفین» و «حضور هوشمندانه مردم شرط ابقاء انقلاب» به مؤلفه مردمی بودن می‌پردازد که به دلیل اهمیت نقش مردم در نهاد سازی بدیهی است که پرداختن به موضوع مردم به‌صورت خاص و دقیق‌تر به‌عنوان مؤلفه اصلی تشکیل نهاد مردمی به‌صورت یک پژوهش مستقل از اهمیت برخوردار است.

یافته‌های پژوهش ردادی (۲۰۱۶) با عنوان «تقوای سیاسی و اعتماد سیاسی: مقایسه ظرفیت اعتماد سازی مردم سالاری دینی و لیبرال دموکراسی» که به دنبال ارائه مدلی اعتماد ساز در عرصه سیاسی برای جامعه ایرانی است، ضمن نقد نظریه‌پردازان دانشگاهی در خصوص حرکت به سوی دموکراسی مطابق با الگوی شایع جهانی و طرح این سؤال که چه ضرورتی دارد منابع قوی تولید اعتماد سیاسی که در فرهنگ و دین ما وجود دارد و کارآمدی آن در نهضت مشروطه، انقلاب اسلامی، جنگ تحمیلی و دوران فتنه اثبات شده است را رها کرده و بر روش‌های ناکارآمد بیگانه لجاجت بورزیم؟ آن هم در حالی که دموکراسی‌های کهن، در حال حاضر با مشکل زوال اعتماد سیاسی دست و پنجه نرم می‌کنند؛ بیان می‌کند که ترویج ولایت فقیه و جایگاه آن در ولایت الهی، یکی از مهم‌ترین ابزارهای افزایش اعتماد در جمهوری اسلامی ایران است. به این ترتیب بهتر است به جای تأکید بر نهادهای دموکراتیک، نهادهای مربوط به ولایت را تقویت نمود.

محمد جواد ارسطا (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان «نقش مردم در حکومت اسلامی، مشروعیت بخشی یا کارآمدی؟» ضمن تبیین آراء بنیان‌گذار انقلاب اسلامی و مقام معظم رهبری در خصوص مشروعیت بخشی به نظام جمهوری اسلامی ایران، به نقل از امام خمینی (ره) تصریح می‌کند که تشکیل حکومت اسلامی بستگی به آراء مردم دارد و این وابستگی به رأی اکثریت مسلمانان و آحاد جامعه، در واقع همان چیزی است که در صدر اسلام از آن به‌عنوان بیعت با ولی مسلمین تعبیر می‌شد. بنابراین یافته‌های این پژوهش بر خاستگاه مردمی حکومت اسلامی صحه می‌گذارد و مشروعیت تشکیل نهادهای اسلامی را به اراده و خواست توده مردم گره می‌زند.

یافته‌های پژوهش میرترابی (۲۰۱۷) با عنوان «تحلیل شیوه‌ها و ابعاد نهاد سازی در روند ساخته شدن دولت پس از انقلاب از منظر نهادگرایی تاریخی» نشان می‌دهد که انقلاب‌های بزرگ اجتماعی، با در هم شکستن نظم سیاسی قدیم، عملاً عرصه گسترده‌ای را برای پایه‌ریزی نهادهای جدید در عرصه قدرت و سیاست فراهم می‌کنند و انقلاب اسلامی در ایران نیز از این قاعده مستثنی نبوده است. با این همه، واقعیت این است که انقلاب در ایران ویژگی ممتازی دارد و آن حضور فراگیر اقشار مختلف مردم در مخالفت با رژیم گذشته و پایه‌ریزی نظم سیاسی جدید است. یکی دیگر از ویژگی‌های جالب توجه انقلاب ایران، خاستگاه اجتماعی بومی و سنتی نخبگان دولت ساز آن و ماهیت ویژه جنبش انقلابی است که در طیف اکثریت مذهبی، بر پایه شبکه نهادها و تعاملات سنتی درون جامعه سازمان پیدا کرده و بسیج شده بود که نخبگان بومی را در آن زمان مصمم ساخت تا ضمن پذیرش الگوها و نهادهای دولت مدرن، نسبت به پایه‌ریزی نهادهای حامی حکومت و نظم سیاسی پس از انقلاب، به ارزش‌ها، درون مایه و الگوهای عملی جا افتاده در بطن جامعه رجوع نمایند و این‌گونه رویکرد از پایین به بالا را برای «نهاد سازی» اتخاذ نمایند. نتایج تحقیق مهرابی کوشکی (۲۰۱۵) در خصوص ارائه الگوی اعتماد سیاسی با تأکید بر دیدگاه امام خمینی (ره) که با روش تئوری زمینه‌ای از متن صحیفه امام (ره) استخراج شده است نشان می‌دهد که قدم اول در جذب اعتماد مردم از طریق دولت برداشته می‌شود. آنگاه تحت کنش‌ها، احساسات و تعاملات افراد

شکل می‌گیرد و پیوستاری از احساس دشمنی، دوری، جدایی و ناامیدی تا همدلی، تفاهم، دوستی و یگانگی؛ اذهان مردم را نسبت به دولت بازسازی می‌کند و رفتارهایی نظیر فرار مالیاتی، کارشکنی در امور جاری، رها کردن دولت در شرایط بحران تا همکاری، فداکاری و مساعدت دولت در پیاده شدن بهتر سیاست‌های اتخاذی توجیه می‌نماید. انعکاس انتخاب‌ها و استراتژی‌های مردم و دولت، نهایتاً در حفظ نظام سیاسی و ثبات آن خلاصه می‌شود.

بررسی پروژه‌های تحقیقاتی مرتبط با موضوع این پژوهش نشان می‌دهد که هر چند در خصوص نهاد سازی و مدل مردم سالاری تحقیقات خوب و دامنه داری انجام شده است، اما تا کنون پژوهش مستقل و جامعی به منظور استخراج یک الگوی عملی از نهادی مردمی در اندیشه نورانی رهبر فرزانه انقلاب اسلامی که سال‌هاست در رأس حکومت اسلامی به راهبری و هدایت یکی از مردمی‌ترین و کارآمدترین نهادهای دوران معاصر پرداخته‌اند، صورت نگرفته است از این رو پژوهش حاضر به دنبال بررسی آراء معظم‌له در خصوص جایگاه مردم در نهاد سازی و ارائه یک نظریه، تئوری و یا الگو از نهاد مردمی در هندسه فکری ایشان می‌باشد.

روش‌شناسی پژوهش

اگر چه تئوری در سطح انتزاعی، در علوم اجتماعی نقش اساسی دارد، ولی لازم است بر اساس واقعیات عینی ارزیابی گردد. بنابراین تعریف مفهومی از پدیده‌های اجتماعی می‌تواند بر اساس قیاس (در سطح تئوریک) و آزمون تجربی آن (بر پایه‌ی استقراء در واقعیت عینی) صورت پذیرد (تقی ایمان، ۱۹۹۷: ۶۸). بنابراین در این پژوهش ضمن ترسیم یک حوزه مطالعاتی مشخص مبتنی بر موضوع تحقیق و طرح سؤالاتی کلی، برای ادراک و استنباط الگوی یک نهاد مردمی در هندسه فکری حضرت آیت الله خامنه‌ای (مدظله- العالی) از رویکرد استقراء استفاده شده است، هر چند که در فرآیند مطالعات نظری و ادبیات موضوعی از رویکرد قیاسی هم بهره برده شده است. نظر به ماهیت کیفی و اکتشافی تحقیق و با توجه به فقدان نظریه یا الگوی نظری در این زمینه و همچنین انتساب مستقیم داده‌ها به اندیشه فکری مقام معظم رهبری، محقق از روش‌های «نظریه‌پردازی داده بنیاد» و «تحلیل مضمون» برای انجام این پژوهش استفاده نموده است. هر چند که در این دو روش، مراحل «گردآوری اطلاعات» و «تحلیل داده‌ها» مستقل و در طول هم انجام نمی‌شود و تا مرحله اشباع نظری به صورت همزمان صورت می‌گیرد؛ اما با صرف نظر از این موضوع باید گفت که مراحل زیر در اجرای این تحقیق انجام شده است:

۱. جمع‌آوری داده‌ها و تشکیل بانک اطلاعات

۲. تمام خوانی بیانات، پالایش و آماده‌سازی

۳. تحلیل داده‌ها تا حصول اشباع نظری

۳.۱. مفهوم سازی متن پایه

۳.۱.۱. استخراج مفاهیم (کدگذاری باز)

۳,۱,۲. کشف مقوله‌ها (مفاهیم انتزاعی تر)

۳,۱,۳. ترکیب مقوله‌ها

۳,۲. کدگذاری محوری

۳,۳. شرح و تبیین نظری (کدگذاری انتخابی)

جامعه آماری و نمونه‌گیری

در این پژوهش مجموعه رهنمودهای حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) شامل متن کامل بیانات، سخنرانی‌ها، خطبه‌ها، مصاحبه‌ها و دیدارهای معظم‌له و همچنین متن کامل مکتوبات، پیام‌ها، نامه‌ها، ابلاغ‌ها و انتصاب‌های ایشان در دوران رهبری (از تیر ماه ۱۳۶۸ تا اسفند ماه ۱۳۹۹) که توسط دفتر ایشان در پایگاه اطلاع‌رسانی «دفتر مقام معظم رهبری»^۱ و سایت «مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی»^۲ و همچنین نرم افزار «حدیث ولایت» انتشار یافته است، به صورت تمام خوانی مورد مطالعه قرار گرفته، لذا به دلیل اینکه کلیه اسناد و آثار به صورت تمام شمار مورد بررسی قرار گرفته است، حجم نمونه با جامعه برابر بوده است.

تحلیل داده‌ها

در تحقیقات کیفی معمولاً جمع‌آوری داده‌ها با تجزیه و تحلیل آنها به طور همزمان انجام می‌گیرد و هرچه تحقیق پیش‌تر می‌رود نسبت تجزیه و تحلیل به حجم داده‌های جمع‌آوری شده افزایش می‌یابد به عبارت دیگر بین این دو مرحله همپوشانی قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. تحلیل داده‌های کیفی مستلزم سازماندهی اطلاعات و تقلیل داده‌هاست. داده‌ها ممکن است به طبقاتی برای مشخص نمودن اطلاعات اشاره کند. مقایسه‌ها می‌توانند با نظریه‌های اولیه یا فرضیه‌های اجرایی انجام گیرد. داده‌های جمع‌آوری شده اولیه ممکن است یک فرضیه‌ای را پیشنهاد کند و سپس داده‌های بیشتری ممکن است جمع‌آوری شود که آن فرضیه را تأیید، رد یا توسعه و گسترش دهد. بنابراین در این تحقیق به دلیل ویژگی‌های خاصی از قبیل واقعی بودن داده‌ها (منسوب بودن به حضرت آیت‌الله خامنه‌ای) و تنوع و گستردگی داده‌ها و نیازمندی به روش دقیق و نظام‌مند و همچنین فقدان نظریه یا الگوی نظری از اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای؛ از روش نظریه‌پردازی داده بنیاد استفاده شده است و این روش پژوهشگر را از مسیر کدگذاری‌ها و مقوله‌بندی گزاره‌ها، به تئوری و نظریه بنیادی رهنمون می‌سازد، بنابراین پژوهشگر برای اینکه بتواند به طور مؤثر و کارآمد با انبوهی از مضامین پیچیده و حجم زیادی از داده‌های کدگذاری شده کار بکند از نرم افزار تحلیل کیفی اطلس تی آی (ATLAS.ti) به عنوان یک نرم افزار تئوری ساز مبتنی بر کد که از امکانات و قابلیت‌هایی از قبیل امکان کدگذاری متن، تخصیص کدها به مفاهیم و مضامین، مرتبط کردن یادداشت‌های

1. www.leadr.com

2. www.khamnei.com

پژوهشگر با کدها، قابلیت جست‌وجوی پیشرفته، عملیات بازخوانی داده‌های کدگذاری شده و تولید شبکه‌های معنایی برخوردار است استفاده نموده است.

اعتبار سنجی

اعتبار پذیری به واقعی بودن توصیف‌ها و یافته‌های پژوهش اشاره دارد به این معنی که آنچه در یافته‌ها و نتایج تحقیق از سوی پژوهشگر ذکر می‌گردد، همانی باشد که در داده‌ها بوده است از این رو یکی از جنبه‌های اعتبار یک پژوهش ناظر به این مسئله است که تحقیق به چه میزان توانسته است آنچه را که قصد ارزیابی آن را داشته است به درستی بسنجد، این در حالی است که محققان کیفی معمولاً از آن با واژه‌هایی همچون «باور پذیری^۱»، «قابل دفاع^۲» و «امانت داری^۳» یاد می‌کنند (فقیهی و علیزاده، ۲۰۰۵: ۹). بر این اساس پژوهش حاضر به دلیل استفاده از اسناد اصیلی که جملگی متناسب به مقام معظم رهبری بوده و از منابع معتبر یاد شده در تحقیق، استخراج شده است ویژگی‌های سه گانه فوق را در حد بالایی دارا می‌باشد. علاوه بر این، محقق به منظور اعتبار پذیری تحقیق، ضمن استفاده از فرآیندهای ساخت یافته و دقیق در گردآوری داده‌ها و بهره‌گیری از منابع کافی برای رساندن مفاهیم به مرحله کفایت نظری، به بازبینی مکرر در طی فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها پرداخته است و در نهایت با استفاده از تکنیک‌های تثلیث یا مثلث‌سازی در سه حوزه تعدد تأییدات منابع، تنوع در روش‌ها (تحلیل مضمون و گرداند تئوری به‌صورت توأمان) و اخذ نظرات صاحب‌نظران و پژوهندگان آراء مدیریتی مقام معظم رهبری تلاش کرده است که تضمینی برای اعتبار قابل قبولی برای یافته‌های تحقیق فراهم آورد.

یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر به منظور پاسخگویی به سؤالات تحقیق و با توجه به متدولوژی نظریه‌پردازی داده بنیاد پس از شناسایی و مراجعه به منابع ثانویه^۴ (مدارک و اسناد مرتبط با موضوع شامل متن غیر خطی و غیر صوتی، بیانات و مکتوبات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)) تعداد ۲۱۳۲ سند به‌صورت تمام‌خوانی مورد مطالعه قرار گرفت که با توجه به ادبیات موضوع و حوزه مردمی بودن نهادها و مسئولان تعداد ۱۰۴ سند که حاوی مطالب، گزاره‌ها، موضوع‌ها و مضامین مرتبط با تحقیق بودند، شناسایی گردید. جدول شماره ۱ فراوانی اسناد جمع‌آوری شده و انتخابی را بر حسب سال نشان می‌دهد.

1. plausible
2. Defensible
3. Trustworthiness

۴. براساس تعریف، داده‌ها به دو گروه اولیه و ثانویه قابل تقسیم هستند. داده‌های اولیه آنهایی هستند که توسط خود محقق با استفاده از روش‌هایی مانند پرسشنامه، مصاحبه و مشاهده، گردآوری می‌شوند. داده‌های ثانویه، داده‌هایی است که توسط افراد دیگری گردآوری شده است و برای تحقیق از آنها استفاده می‌شود (Hirst, ۲۰۰۵).

جدول ۱: فراوانی اسناد جمع‌آوری شده و اسناد انتخابی

جمع											سال ۶۸	سال ۶۹	فراوانی اسناد تمام خوانی	دو سال
۲۵۶											۱۷۹	۷۷	فراوانی اسناد انتخابی	اول رهبری
۱۱											۶	۵	درصد اسناد انتخابی	
-											۳.۴	۶.۵		
	سال ۷۹	سال ۷۸	سال ۷۷	سال ۷۶	سال ۷۵	سال ۷۴	سال ۷۳	سال ۷۲	سال ۷۱	سال ۷۰				
۶۱۸	۶۲	۶۱	۵۵	۴۷	۴۸	۴۷	۴۱	۶۵	۷۹	۱۱۳	فراوانی اسناد تمام خوانی	دهه اول رهبری		
۲۹	۴	۶	۳	۵	۰	۱	۱	۲	۳	۴	فراوانی اسناد انتخابی	(دهه ۷۰)		
-	۶.۵	۹.۸	۵.۵	۱۰.۶	۰.۰	۲.۱	۲.۴	۳.۱	۳.۸	۳.۵	درصد اسناد انتخابی			
	سال ۸۹	سال ۸۸	سال ۸۷	سال ۸۶	سال ۸۵	سال ۸۴	سال ۸۳	سال ۸۲	سال ۸۱	سال ۸۰				
۵۸۳	۵۹	۶۳	۵۵	۵۶	۵۱	۷۱	۵۷	۵۷	۴۹	۶۴	فراوانی اسناد تمام خوانی	دهه دوم رهبری (دهه ۸۰)		
۳۳	۱	۳	۸	۶	۶	۲	۲	۱	۲	۱	فراوانی اسناد انتخابی			

	درصد اسناد انتخابی	۱۶	۴۰	۱۸	۳۵	۲۸	۱۱۸	۱۰۷	۱۴۵	۴۸	۱۷	-
		سال ۹۰	سال ۹۱	سال ۹۲	سال ۹۳	سال ۹۴	سال ۹۵	سال ۹۶	سال ۹۷	سال ۹۸	سال ۹۹	
دهه سوم رهبری (دهه ۹۰)	فراوانی اسناد تمام خوانی	۶۵	۵۶	۶۰	۶۹	۶۳	۷۳	۷۷	۷۲	۸۷	۵۴	۶۷۵
	فراوانی اسناد انتخابی	۱۳	۱	۳	۰	۳	۲	۰	۵	۴	۱	۳۲
	درصد اسناد انتخابی	۲۰۰	۱۸	۵۰	۰	۴۸	۲۷	۰	۶۹	۴۶	۱۹	-
فراوانی کل اسناد تمام خوانی												۳۱۳۲
فراوانی کل اسناد انتخابی												۱۰۴

نتایج اولیه جدول فوق نشان می‌دهد حضرت آیت‌الله‌العظمی‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی) که در سال‌های ۸۵، ۸۶، ۸۷ و ۹۰ به ترتیب با (۱۱۸)، (۱۰۷)، (۱۴۵) و (۲۰۰) درصد، در مقایسه با دیگر سنوات بیشتر به موضوع مردمی بودن پرداخته‌اند.

در مرحله بعد به منظور آشنایی بیشتر پژوهشگر با عمق و گستره محتوایی داده‌ها، ضمن بازخوانی مکرر اسناد انتخابی، داده‌ها به صورت فعال (یعنی جستجوی معانی و الگوها) مورد مطالعه قرار گرفت که در نهایت پس از مطالعه دقیق و عمیق تعداد ۲۰۹۰ گزاره که اندازه این گزاره‌ها از یک جمله کوتاه تا چند پاراگراف متغیر است انتخاب شد. گزاره‌های منتخب، در واقع بخشی از متون تحقیق هستند که رابطه مستقیمی با موضوع تحقیق دارند و می‌توان در مواقع لازم به آنها مراجعه کرد و یا ارجاع داد. به عبارت دیگر گزاره‌ها و عبارات، جان مایه‌های تحقیق به شمار می‌روند و بدون آنها امکان طی مراحل بعدی وجود ندارد. این گزاره‌ها حاوی نکات کلیدی تحقیق هستند و کدها و مفاهیم که در ادامه مورد بحث قرار می‌گیرد از دل این واحدهای اولیه تحقیق استخراج می‌گردد (ثمنی و اسکندری، ۲۰۱۲: ۴۲). در گام بعد به منظور تحلیل داده‌ها در ۳ مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی، کلیه اسناد و گزاره‌های انتخابی با فرمت‌های (.rtf) و (.pdf) به نرم‌افزار ATLAS.ti وارد شد. بنابراین ضمن تنظیم داده‌های استخراج شده از منابع اطلاعاتی بر اساس قواعد کد گذاری، ابتدا از گزاره‌های منتخب، کدها و مفاهیم استخراج شد و به‌عنوان برچسب برای

گزاره‌های مربوط در نظر گرفته شد تا در مراحل بعدی با مقایسه کدها و مفاهیم و جنبه‌های مشترک آنها، مقوله‌ها و در نهایت با تعریف ارتباط بین مقوله‌ها و چینش نظری آنها، تئوری متجلی یابد (دانایی فر، ۱۳۸۴: ۸-۱۱). کدگذاری باز فرآیندی تحلیلی است که از طریق آن، «مفاهیم» که در واقع ارکان اصلی مفهوم سازی در روش نظریه‌پردازی داده بنیاد به شمار می‌روند، از درون گزاره‌های انتخابی شناسایی می‌شود (گلسر، ۲۰۰۲). بر این اساس برای کلیه گزاره‌های انتخابی کدگذاری شده در نرم‌افزار اطلس تی آی، برچسب‌های مفهومی مشخص گردید. جدول شماره ۲ نمونه‌ای از کدهای باز استخراج شده از گزاره‌های انتخابی را نشان می‌دهد.

جدول ۲: نمونه‌ای از کدگذاری باز از گزاره‌های انتخابی

تاریخ	مدارک استنادی	گزاره‌های انتخابی	برچسب مفهومی
۱۳۸۱/۰۷/۲۸	شرح حدیث اخلاق، درباره ویژگی‌های نزدیک‌ترین افراد به پیامبر در روز قیامت	همین «مردمی بودن» هم از حرف‌هایی است که حالا متجددین و مانند اینها فکر می‌کنند که از دیگران یاد گرفته‌اند؛ نه، اینها در روایات ما است. مردمی باشید، با مردم باشید. معنای با مردم بودن این نیست که فرض کنید انسان به چهار نفر از طبقه‌ی ممتاز بگوید اینها مردمند؛ نه، یعنی توده‌ی مردم، طبقات پایین مردم، عامه‌ی مردم؛ با اینها باشید، بین اینها باشید، مثل آنها زندگی کنید، در حد آنها زندگی کنید، پیش آنها تواضع کنید.	خواستگاه مردمی بودن اسلام است با مردم بودن زندگی مثل مردم و در حد مردم تواضع کردن پیش مردم
۱۳۸۱/۰۳/۱۴	بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمة‌الله)	یکی دیگر از مبانی، محور بودن مردم است که وقتی ما مردمی بودن را و محور بودن مردم را با اسلام همراه می‌کنیم، ترکیب آن می‌شود جمهوری اسلامی؛ جمهوری اسلامی یعنی این؛ مردم محورند، مقاصد برای مردم است، هدف‌ها متعلق به مردم است، منافع مال و ملک مردم است، اختیار در دست مردم است؛ اینها مردمی بودن است: رأی مردم، خواست مردم، حرکت مردم، عمل مردم، حضور مردم و شرافت مردم در نظام جمهوری اسلامی.	مقاصد و هدف‌ها برای مردم برای مردم اتکا به رأی، خواست و حضور مردم هدف، شرافت مردم

یکی از کارهای مهمی که به محقق در کشف روابط بین مفاهیم، گزاره‌ها و مقوله‌ها کمک می‌کند، مدل‌سازی‌های مفهومی و یا ایجاد شبکه‌های معنایی است. این کار باید همزمان با کدگذاری و مفهوم سازی در طول جریان نظریه‌پردازی انجام بگیرد. نرم افزار اطلس تی آی از طریق ترسیم شبکه‌های معنایی متنوع و احصاء مقولات، محقق را به سمت الگوی مفهومی نظریه نهایی رهنمون می‌سازد. در این تحقیق

حدود ۲۸ شبکه معنایی که در واقع محصول گره‌ها و پیوندهای بین کدهای باز و ترکیب و تجمیع آنها در گراف‌های تصویری است، شناسایی شد که شکل شماره ۱ نمونه‌ای از این شبکه‌های معنایی را نشان می‌دهد.

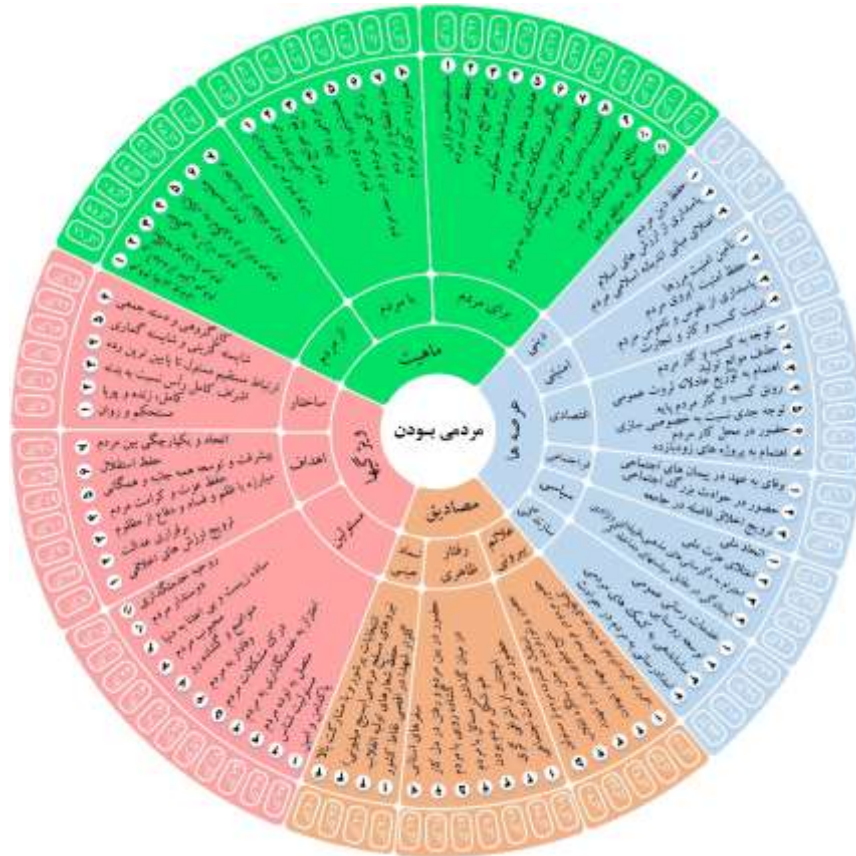
شکل ۱: نمونه‌ای از شبکه معنایی حاصل از پیوند کدها

همه اقدامات نظری و روشی اشاره شده به ظهور مقوله‌ها از دل مفاهیم کمک می‌نماید. در واقع در این مرحله از طریق مقایسه‌ی هر مفهوم با مفاهیم دیگر، محورهای مشترک دیگری یافت می‌شود که عنوان مقوله به خود می‌گیرد (گلاسر، ۲۰۰۲). مقوله‌ها الگوها و مضامینی هستند که در واقع ترجمان صفات و نقاط مشترک مفاهیم قلمداد می‌شوند و در بالاترین سطح، شاخص و معرفی برای طبقه‌ای از مفاهیم به شمار می‌روند. بر این اساس در تحقیق حاضر تعداد ۱۵۷ مقوله از مجموع ۲۰۹۰ مفهوم ظاهر شد که جدول شماره ۳ یک نمونه از مقوله‌ها را و خط ربط آن را با مفاهیم (کدها) و مدارک استنادی نشان می‌دهد.

جدول ۳: نمونه اکتشاف و استخراج مقوله‌ها از مجموع برچسب‌های مفهومی

مدارک اولیه استنادی	برچسب مفهومی (کدگذاری باز)	مقوله (کدگذاری محوری)
بیانات در ارتباط تصویری با همایش سراسری قوه قضائیه ۱۳۹۹/۰۴/۰۷	قوه قضائیه خودش را دارای شأن و روحیه‌ی خدمتگزاری به مردم بداند.	روحیه خدمتگزاری
بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت ۱۳۸۷/۰۹/۲۴	خدمت و فداکاری برای مردم باید از ذهنیت و عمل مسئولین کشور بجوشد.	
بیانات در دیدار رؤسای سه قوه و مسئولان نظام ۱۳۸۷/۰۶/۱۹	مسئول جمهوری اسلامی به خدمتگزاری به مردم افتخار و اعتزاز می‌کند.	
دیدار مسئولان اجرایی و جمعی از اқشار مختلف مردم استان یزد با رهبر انقلاب ۱۳۸۶/۱۰/۱۶	مردمی بودن مسئولان یعنی خود را خدمت‌گزار مردم دانستن	

بعد از این‌که در روند کدگذاری باز، داده‌ها به مفاهیم و مقوله‌ها تقسیم شدند، کدگذاری محوری آنها را به سمت هم می‌کشاند تا ارتباط آنها و مقوله‌ها و زیر مقوله‌ها را در شکل جدیدی نشان دهد، پس هدف کدگذاری محوری این است که داده‌هایی را که در فرایند کدگذاری باز شکسته شده‌اند، دوباره گردآوری کند (ایمان و محمدیان، ۲۰۰۸). بر این اساس حاصل تجمیع و ترکیب مقوله‌های شناسایی شده، ۴ مقوله اصلی «ماهیت» مشتمل بر ۲۶ زیر مقوله و ۵۰۴ برچسب مفهومی یا کد، مقوله «ویژگی‌ها» مشتمل بر ۲۴ زیر مقوله و ۵۵۰ برچسب مفهومی یا کد، مقوله «عرصه‌ها» با ۲۵ زیر مقوله و ۶۱۹ برچسب مفهومی و مقوله «مصادیق» با ۱۶ زیر مقوله و ۴۱۷ برچسب مفهومی است که بدون هرگونه همپوشانی معنایی و محتوایی، مقوله کلان و هسته‌ای «مردمی بودن» که از سطح انتزاع بالاتری برخوردار است را تبیین می‌کنند، بنابراین در فرآیند کدگذاری محوری مفهوم «مردمی بودن» به‌عنوان پدیده محوری الگوی مفهومی در نظر گرفته شد. شکل شماره ۲ الگوی مفهومی اولیه تحقیق پیرامون پدیده مرکزی «مردمی بودن» را نشان می‌دهد.

شکل ۲: الگوی مفهومی «مردمی بودن» براساس منظومه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

در ادامه و بر همین اساس برای کشف جهت و نوع ارتباط و تعامل مقوله مرکزی (مردمی بودن) با سایر مقوله‌های هم‌ارز، با استفاده از منطق فازی و همچنین بهره‌گیری از ادبیات و پیشینه موضوع نهاد‌های مردمی ۵ طبقه از مقوله‌های اساسی شامل «عاملیت»، «عناصر تقویت کننده»، «عناصر تضعیف کننده»، «آثار و پیامد» و «آرمان و اهداف غایی» در مدل مفهومی نهاد مردمی مبتنی بر اندیشه نورانی مقام معظم رهبری شناسایی شده است که فهرست عناوین در جدول شماره ۴ نشان داده شده است:

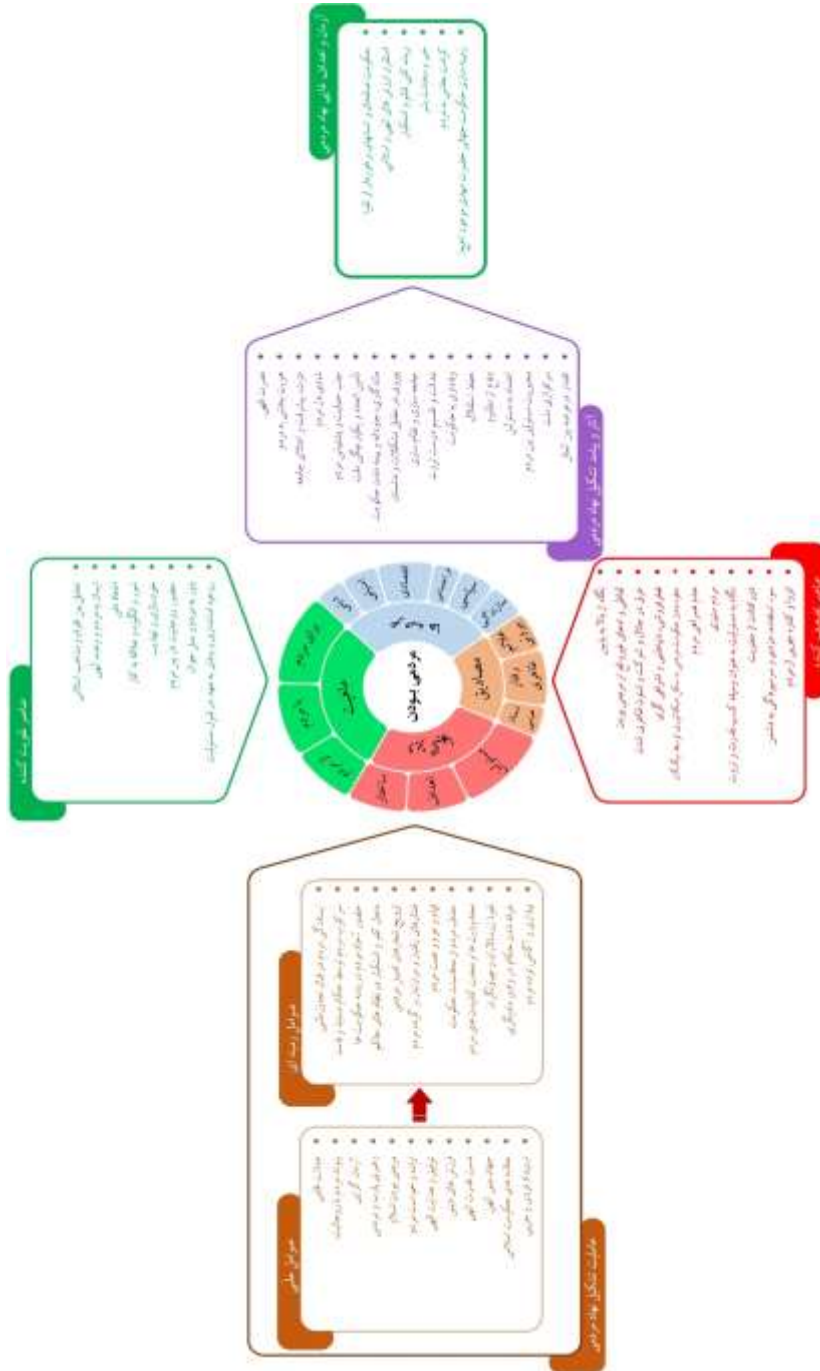
جدول ۴: مقوله‌های اساسی مدل مفهومی نهاد مردمی

مقوله	زیر مقوله‌های مربوط به عوامل علی	زیر مقوله‌های مربوط به عوامل زمینه‌ای
عاملیت (۱۲ زیر مقوله عوامل علی و ۱۲ زیر مقوله عوامل زمینه‌ای)	عدالت طلبی	ایستادگی مردم در قبال تجاوز طلبی
	پیوند مردم با روحانیت	سرکوب مردم توسط حکام مستبد و فاسد
	آرمان گرایی	حضور آحاد مردم در بدنه حکومت‌ها
	رهبری پارسا و مردمی	دخالت کفر و استکبار در نظام‌های حاکم
	مردمی بودن اسلام	ترویج شعارهای اصیل مردمی
	اراده و خواست مردم	فشارهای رقت‌بار و مرارت‌بار بر گرده مردم
	توفیق و هدایت الهی	قیام و عزم و همت مردم
	ارزش‌های دینی	حذف مردم از محاسبات حکومت
	دست قدرت الهی	محدودیت‌ها و محنت کشیدن‌های مردم
	جهان‌بینی الهی	نفوذ زرسالاران و چپاولگران
	جاذبه‌های حکومت اسلامی	غرقه شدن حکام در وادی مادی‌گری
	استبداد فردی و حزبی	بیداری و آگاهی توده مردم
عناصر تقویت کننده (۸ زیر مقوله)	تعامل بین اقوام و مذاهب اسلامی	
	ایمان به مردم و وعده الهی	
	اتحاد ملی	
	شور و انگیزه و علاقه به کار	
	خودسازی و تهذیب	
	حضور روحانیت در بین مردم	
	باور به مردم و نسل جوان	
	روحیه امانتداری و وفای به عهد در قبول مسئولیت	
عناصر تضعیف کننده (۱۱ زیر مقوله)	نگاه از بالا به پایین	
	لفاظی و ادعای غیر واقع از مردمی بودن	
	غرق در جلال و شوکت و شئون ظاهری شدن	
	فخر فروشی، دنیا طلبی و اشرافی‌گری	
	جلوه دادن حکومت مردمی به شکل دیکتاتوری توسط بیگانگان	
	عدم همراهی مردم	
	مردم ستیزی	
	نگاه به مسئولیت به‌عنوان وسیله کسب قدرت و ثروت	
	دور افتادن از معنویت	
	سوء استفاده، دزدی و سرسپردگی به دشمن	
انزوا و کناره‌جویی از مردم		

نصرت الهی	آثار و پیامدها (۱۷ زیر مقوله)
هویت بخشی به مردم	
عزت، پیشرفت و اعتلای جامعه	
شادی دل مردم	
جلب حمایت و پشتیبانی مردم	
تأمین اتحاد و یکپارچگی ملت	
ماندگاری، جاودانه و بیمه شدن حکومت	
پیروی در مقابل مشکلات و دشمنان	
جامعه سازی و نظام سازی	
عدالت و تقسیم درست ثروت	
وفاداری به حکومت	
حفظ استقلال	
دفاع از مظلوم	
اعتماد به مسئولین	
محبوبیت مسئولین بین مردم	
سرافرازی ملت	
اقتدار در عرصه بین الملل	
نصرت الهی	آرمان و اهداف غایی (۶ زیر مقوله)
حکومت صالحان و انسان‌های برخوردار از تقوا	
استقرار ارزش‌های الهی و اسلامی	
ریشه کنی ظلم و استکبار	
خیر و سعادت بشر	
کرامت بخشی به مردم	
زمینه سازی حکومت جهانی حضرت مهدی موعود(عج)	

از ترکیب مقوله‌های اصلی با مقوله مرکزی (مردمی بودن) بر اساس مدل کرسول^۱ که در آن مقوله‌های علی و زمینه ساز ضمن اثرگذاری بر مقوله محوری به آثار و پیامدهایی همراه خواهد شد که اهداف غایی تشکیل یک نهاد مردمی را نوید می‌دهد. شکل شماره ۳ نمای کلی الگوی مفهومی نهاد مردمی در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) را نشان می‌دهد.

1. Creswell

شکل ۳: الگوی مفهومی نهاد مردمی در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

رمز ماندگاری حکومت‌ها و نهادهای اجتماعی برنامه‌ریزی برای نگه داشتن مردم در متن سیاست‌ها و تصمیمات جاری در بدنه تشکیلات است. نهادی می‌تواند به حیات خود و حرکت پر شتاب در مسیر تحقق آرمان و اهداف خود امیدوار باشد که بتواند حکومت را نه در کنار مردم بلکه مردم را در درون نهاد و در تار و پود برنامه‌ها، فعالیت‌ها و اقدامات جاری تشکیلات به‌عنوان عنصری محوری در نظر بگیرد. از این‌رو با توجه به تجارب غالباً نا موفق بشر در خصوص اداره اثربخش و ماندگار نهادهای مردمی و همچنین خلاء نظری در حوزه مردمی بودن نهادها به‌منظور بهره‌برداری کاربردی و عملی و از طرفی توفیقات روزافزون انقلاب اسلامی به‌عنوان نماد حکومت مردمی، تحقیق حاضر با هدف کشف یک الگوی مفهومی از نهادی مردمی در هندسه فکری حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) انجام شده است، نتایج این تحقیق بیانگر نگاهی محوری به مردم و مردم‌داری در تشکیل، اداره و تعالی تشکیلات اجتماعی و سیاسی است که بر اساس یافته‌های تحقیق، ابتدای یک نهاد مردمی بر جهان‌بینی الهی و اسلامی استوار است که با ظهور برخی عوامل زمینه‌ای که ریشه در بافت اجتماعی و مردمی جامعه دارد باعث ایجاد و شکل‌گیری آن می‌شود. در این بین وجود عناصر میانجی از جمله عناصر تقویت‌کننده به توسعه نهاد مردمی و روند پیشرفت آن کمک می‌کنند و این در حالی است که وجود برخی عناصر تضعیف‌کننده، نقش بازدارنده در حرکت آن ایفا می‌کنند. در الگوی نهاد مردمی براساس دیدگاه مقام معظم رهبری پایه‌ریزی و استقرار یک نهاد مردمی با آثاری همچون نصرت الهی، حفظ استقلال، سرفرازی ملت، تحقق عدالت و دیگر پیامدهایی که پیشتر ذکر شد همراه است که ترکیب همه این عوامل، عناصر و آثار و برکات، نویدبخش سعادت بشر در پرتو استقرار ارزش‌های الهی و اسلامی خواهد بود. نظر به اینکه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) راهبری انقلاب اسلامی که توسط حضرت امام خمینی(ره) معماری و مستقر شده بود را برعهده دارند و از طرفی قرابت معنادار بین اندیشه‌های این دو بزرگوار، پیشنهاد می‌شود که موضوع نهاد مردمی در منظومه فکری امام خمینی(ره) نیز مورد بررسی قرار گیرد و وجوه اشتراک و احتمالاً افتراق بین یافته‌های این تحقیق با آن مورد مقایسه قرار بگیرد. با توجه به اینکه ابعاد مورد بررسی در زمینه نهاد مردمی در این تحقیق از پراکندگی و گستردگی زیادی برخوردار است پیشنهاد می‌شود که هر یک از ابعاد ۶ گانه به‌صورت جداگانه در پژوهش‌های مستقلی مورد بررسی دقیق‌تر قرار بگیرد تا ضمن بسط نظری الگوی نهاد مردمی در اندیشه مقام معظم رهبری امکان پیاده‌سازی و استقرار هر یک از ابعاد به‌صورت عالمانه‌تر و عملیاتی‌تر بیش از پیش میسر شود. با توجه به کمبود مبانی نظری و البته عملی و عینی نهاد مردمی، پیشنهاد می‌شود که یافته‌های این تحقیق به‌عنوان یکی از ورودی‌های فرآیند برنامه‌ریزی درسی برای تولید محتوای دروس در رشته‌های حکمرانی و مدیریت دولتی مورد استفاده قرار بگیرد تا بخشی از خلاء محتوایی موجود در این زمینه تأمین و در فضای گفتمانی علمی کشور رایج شود، همچنین نظر به جامعیت اندیشه نورانی مقام معظم رهبری پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌هایی با متدولوژی تحقیق حاضر نسبت به استخراج نظریه از دیدگاه معظم‌له در سایر عرصه‌های

مدیریتی و رهبری جامعه از جمله نهاد تکلیف مدار، نهاد انسان ساز و تعالی بخش، نهاد پیش رونده و پیش برنده و ... انجام شود.

References

- *Nahj al-Balagha*, translated by Mohammad Dashti (2000). Amir al-Mominin Cultural Research Institute, Sharqin Publishing House, 7th edition
- Arasta, Mohammad Javad (2015). "People's role in Islamic government (legitimacy or effectiveness?)", two-quarter scientific journal of governmental jurisprudence, volume 1, number 1: 7-30.
- Ashrafi, Akbar (2019). "Investigation of the effect of institutionalization in stabilizing the system of the Islamic Republic of Iran from the point of view of the institutional approach, biannual scientific journal of political sociology of the Islamic world", volume 8, number 1.
- Iman, Taqi Mohammad, (1997). *A look at the principles of methodologies in scientific research*, Tabriz Faculty of Literature and Humanities Journal, No. 165.
- Iman, Mohammad Taghi, Mohammadian, Manijhe (2007). "Methodology of Fundamental Theory", Scientific Research Quarterly Journal of Methodology of Human Sciences (Field and University), Year 14, Number 56.
- Information website of the Office of Ayatollah Khamenei (2019). Available at <http://www.leadr.com>
- Samani, Ismail, Eskandari, Mojtabi (2012). "Designing and explaining the model of following in the Islamic Revolutionary Guard Corps from the point of view of Imam Khomeini (RA) and Imam Khamenei (Madzaleh)", two scientific-research quarterly journals of Islamic management, year 20, number 1.
- Danaee Fard Hasan; Emami Mojtaba (2005). "Qualitative research strategies: a reflection on data-based theorizing", management thought, year 1, number 2.
- Redadi, Mohsen (2016). "Political piety and political trust: comparing the trust building capacity of religious democracy and liberal democracy", Basij Strategic Studies Quarterly, year 20, number 76.
- Taheri Khosrowshahi, Mohammad Hossein and colleagues (2019). "Religion and government: the requirements of the religious democracy model in state-building", Transcendental Policy Scientific Research Quarterly, year 8, number 31.
- *Ali ibn Musa ibn Tavus*, translated by Ali Nazari Monfard (2008). The discovery of Al-Mahhaja for the fruit of Al-Mahhaja, Qom: the effect of perfection.
- Eyvazi, Mohammad Rahim (2009). *Pathology of the Islamic Revolution*, Tehran: Publishing Organization of Islamic Culture and Thought Research Institute, 4th edition.
- Faruzandeh, Lotfollah et al. (2019). "Presenting the model of institution building in the Islamic revolution based on the speech of Imam and leadership", Strategic Defense Studies quarterly, year 18, number 79.

-
- Faqih Abolhasan and Alizadeh Mohsen (2005). *Validity in qualitative research*, Culture of Management, No. 9.
  - Firhi, Dawood (2014). *Religion and government in the modern era (Islamic government and products of political thought)*, Tehran: Rokhdad Nou, second edition.
  - Koen, Bruce (1993). *Fundamentals of Sociology, translated and adapted by Gholam Abbas Tusli and Reza Fazel*, Tehran: SAMT Publications.
  - Islamic Revolution Cultural Research Institute (2019). Available at: <http://www.khamnei.com>
  - Mehrabi Koushki, Razieh and Imam Juma, Seyed Javad (2014). "Pattern of political trust with an emphasis on the view of Imam Khomeini (RA) using grounded theory", Islamic Revolution Studies quarterly, year 12, number 42.
  - Mirtrabi, Seyed Saeed (2016). "Analysis of methods and dimensions of institution building in the process of building the state after the revolution from the perspective of historical institutionalism", State Studies quarterly, year 3, number 9.
  - Charls, Perow (1986). *The Complex Organizations*, Critical Essay, New York, Random House.
  - Glaser, B. and Strauss, A. (2002). *The Discovery of the Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, New York.
  - Creswell, J. W. (2005), *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (2nd edition).
  - Mays, N. and pope, G. (2002); "Assessing quality in qualitative research", British Medical Journal. Jan. I: 25 - 52.